

Meervoudig ruimtegebruik: cultuurhistorisch herstel van Hooge Boezem bij Haastrecht

RENIER KOENRAADT, ORANJEWOUD

MIRJAM STARK, ORANJEWOUD

RUDI TERLOUW, STICHTING HET ZUID-HOLLANDS LANDSCHAP

ARJAN KOERHUIS, HOOGHEEMRAADSCHAP DE STICHTSE RIJNLANDEN

Recent is een inrichtingsvisie opgesteld voor de Hooge Boezem achter Haastrecht. Deze polder vervulde tot begin 20e eeuw een belangrijke rol bij de afwatering van de Lopiker- en de Krimpenerwaard. Na de plaatsing van een stoomgemaal verloor de boezem haar functie, werden de aanwezige molens grotendeels gesloopt en werd het gebied omgevormd tot grasland met een agrarische bestemming. Nu, bijna een eeuw later, lijkt de Hooge Boezem opnieuw in beeld te komen voor een belangrijke waterhuishoudkundige functie. Dit keer niet om water af te voeren, maar om water vast te houden, te bergen en te zuiveren. Via een landschappelijke benadering is gezocht naar kansen voor meervoudig ruimtegebruik, onder meer door waterbeheer te koppelen aan natuurontwikkeling en recreatief medegebruik. De cultuurhistorische waarden van het gebied stonden daarbij centraal. Niet als toetsingskader, maar als inspiratiebron voor de integrale planvorming. Uiteindelijk zijn cultuur, recreatie, natuur, landbouw en water daadwerkelijk in één plan verenigd.

De Hooge Boezem achter Haastrecht ligt ingesloten tussen de Vlist, de bebouwde kom van Haastrecht en de Zijgkade en heeft een oppervlakte van 45 tot 50 hectare. De polder maakt onderdeel uit van de Lopikerwaard en ligt op de grens met de Krimpenerwaard. In het gebied ligt een voormalige stortplaats, waarop een ooievaarsbuitenstation (Doove Gat) en diverse volkstuinten zijn gevestigd. Aan de oost- en zuidzijde van de polder ligt een natuurgebied dat eigendom is van Stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Het resterende deel is grotendeels in gebruik als grasland. De Hooge Boezem wordt algemeen gezien als een belangrijk broedgebied voor weidevogels en vormt een belangrijke schakel in de provinciale ecologische hoofdstructuur. Daarnaast biedt het aanwezige verkavelingspatroon een hoge landschappelijke waarde.

De Hooge Boezem heeft een belangrijke rol gespeeld in de waterhuishouding van de Lopikerwaard en Krimpenerwaard. Langs de Hollandse IJssel werd in 1153 gestart met de bouw van twee spuisluizen die water uit de Vlistboezem op de Hollandse IJssel loosden. Achter deze spuisluizen werd in 1486 een hoger

gelegen bergboezem aangelegd: de Hooge Boezem achter Haastrecht. Langs de Vlist werden in de loop van de tijd zeven windmolens gebouwd, die overtollig water vanuit de Vlist in de Hooge Boezem pompten. Deze getrapte windbemaling was de eerste in Nederland. In periodes met wateroverlast maalden de molens water uit de Vlist op naar de Hooge Boezem. Bij voldoende laag buitenwater werd het opgemalen water via de spuisluizen op de Hollandse IJssel geloosd. In 1872 kreeg de windbemaling versterking. Nabij de dorpskern werd een hulpstoomgemaal geplaatst, waarmee overtollig water uit de Vlist rechtstreeks op de Hollandse IJssel kon worden geloosd. Dit gemaal werd in 1913 uitgebreid. De nieuwe capaciteit van het stoomgemaal was dermate hoog dat de tweetrapsbemaling kon worden ontmanteld en de Hooge Boezem zijn functie verloor. Sindsdien zijn de molens afgebroken en is de Hooge Boezem grotendeels in gebruik als grasland.

In 2000 heeft Stichting Gemaal De Hooge Boezem achter Haastrecht het plan opgevat om te onderzoeken of de Hooge Boezem cultuurhistorisch in ere kan worden hersteld. Dit

Molensomp 6e Molen.

leek niet alleen vanuit cultuurhistorisch en recreatief perspectief interessant. Met het herstellen van de boezemfunctie zou de polder omgevormd kunnen worden tot nat natuurgebied én zou het gebied een functie kunnen krijgen voor de tijdelijke berging van water. Gedacht werd aan een natuurlijke waterpeilfluctuatie met hoge winterpeilen en lagere zomerpeilen. Een dergelijke winterinundatie maakt de historische boezemfunctie zichtbaar. Stichting Gemaal de Hooge Boezem achter Haastrecht heeft Oranjewoud gevraagd om met subsidie van de provinciale regeling 'Bevordering Ruimtelijke Kwaliteit' en de regeling 'Belvédère' een integrale inrichtingsvisie op te stellen.

Het project is begeleid door een projectgroep, waarin behalve de stichting, ook Landshapsbeheer Utrecht, Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg participeren. Gekozen is voor een landschappelijke benadering, waarbij de Hooge Boezem in een groter verband is geplaatst.

Combinatie natuur en waterberging

Bij het opstellen van een inrichtingsvisie zijn de cultuurhistorische waarden en de gewenste recreatieve voorzieningen als onderlegger gebruikt. Gezocht is naar mogelijkheden voor de ontwikkeling van natte natuur. De voorkeur ging uit naar een combinatie van voedselrijke natte natuur (rietmoeras en poelen) met (matig) voedselarme natte natuur (nat grasland en dotterbloemhooiland). Aanvankelijk zag het er naar uit dat deze natuurdoeltypen zich slechts in beperkte mate lieten combineren met waterberging. De kwaliteit van het tijdelijk te bergen water moet immers voldoen aan de eisen die passen bij de nagestreefde natuurdoeltypen. De ontwikkeling van moerasnatuur is minder gevoelig voor de incidentele berging van water dan de ontwikkeling van schraalgraslanden. In de praktijk betekent dit dat te bergen water via de rietlanden moet worden ingelaten en pas na voldoende verblijftijd (afhankelijk van het natuurlijke zuiveringsproces) mag worden afgelaten op de

graslanden. De bergingsbehoefte bleek bepalend voor de inpassing van het rietmoeras. Een kleiner oppervlak aan rietland resulteert in een lagere zuiveringscapaciteit en (inherent daaraan) een afname van de bergingscapaciteit af. Verder werd als snel duidelijk dat de aanleg van rietlanden op gespannen voet kan komen te staan met het cultuurhistorisch herstel van de Hooge Boezem, zeker als dit ten koste gaat van het herstel van het oorspronkelijke slotenpatroon. Tot slot kreeg de combinatie van natuur met recreatie nog de nodige aandacht. Om verstoring als gevolg van de recreatieve nevenfunctie te voorkomen, werd geopperd om een deel van het te realiseren natuurgebied ontoegankelijk te maken voor recreanten.

Met de projectgroep zijn de randvoorwaarden vanuit water en natuur nog eens expliciet op een rij gezet en is gezocht naar oplossingen. Dat leidde tot een inrichtingsmodel, waarbij het oostelijke deel van de Hooge Boezem (circa 20 hectare) wordt ingericht als rietmoeras en open water. Het moeras schept de mogelijkheid om bij de Hooge Boezem water vanuit de Vlist (eventueel met aanvoer vanaf de Lek) in te laten, dit te zuiveren in het rietmoeras en ver-

volgens af te voeren naar natuur- en landbouwgebieden in de omgeving. Voorgesteld wordt om de waterlopen in het moeras zodanig in te richten, dat ingelaten water drie tot vijf dagen in het moeras verblijft alvorens het wordt afgelaten ten behoeve van de landbouw of natuur. Dit moet voldoende zijn om in de waterbehoefte van 250 hectare natuur en 1.250 hectare te voorzien. Belangrijk is dat kortsluitstromen waar mogelijk worden voorkomen.

Dit lijkt enigszins in conflict met het cultuurhistorische herstel van de oorspronkelijke watergangen. Door de watergangen echter regelmatig te verondiepen, blijft de watergang visueel aanwezig, maar wordt een significante stroming voorkomen. Bij dergelijke drempels in de watergang wordt het water in zijwaartse richting door de rietvelden geleid. Bovendien wordt de ligging van de sloten geaccentueerd door een afwijkende soort riet of hogere rietkragen. In de wintermaanden is de waterbehoefte vanuit de natuur- en landbouwgebieden minimaal en hoeft dus ook geen aanvoer vanuit de Vlist plaats te vinden. In deze periode kan neerslag worden vastgehouden (seizoensberging).

Het westelijke deel van de Hooge Boezem blijft in principe haar agrarische functie behouden, maar kan worden benut voor piekberging vanaf de Hollandsche IJssel. Uitgaande van een vulpeil van -0,7 m NAP kan ongeveer 75.000 kubieke meter water worden geborgen. Een compartimentering van het grasland wordt overwogen, maar is niet noodzakelijk. Een eventuele kade kan worden uitgevoerd als wandelkade en/of vluchtkade voor het vee. Ook de kade tussen het rietmoeras en het grasland kan als vluchtkade dienst doen. Een andere optie is om het westelijke deel te ontwikkelen als nat schraal grasland met agrarisch medegebruik. In dat geval wordt gestreefd naar een zelfvoorzienend watersysteem, waarbij de inlaat van water vanuit de Vlist in het westelijke deel zoveel mogelijk wordt voorkomen. Piekberging vanuit de Hollandsche IJssel blijft incidenteel (eenmaal in de vijf tot tien jaar) mogelijk, mits dit buiten het broedseizoen plaatsvindt. De vraag is uiteraard wel in hoeverre het geschikt maken van het westelijke deel voor piekberging nog kostenefficiënt is als deze berging niet het gehele jaar kan worden benut.

Integraal beheer

Als het westelijke deel agrarisch wordt beheerd, blijft het waterpeil, met uitzondering van de piekberging, ongewijzigd ten opzichte van de huidige situatie. Zodra de voorkeur wordt gegeven aan een ecologisch beheer (nat schraalgrasland), wordt gestreefd naar een grondwaterstand van niet meer dan 20 cm onder het huidige maaiveld. In de winter mag het peil dan door neerslag zelfs tot het maaiveld stijgen (seizoensberging). Het rietmoeras en de open wateren (sloten en poelen) worden middels een kade afgescheiden van het grasland en kunnen dus ook een eigen peil krijgen. Met name in de winterperiode (seizoensberging) zal dit peil afwijken van dat van het grasland. Als het rietmoeras een zuiverende functie krijgt, zal het ook vaker gemaaid en gebaggerd worden.

Meerwaarde

De gekozen landschappelijke benadering (geïnspireerd door de aanwezige cultuurhistorische waarden) blijkt een duidelijke meerwaarde te hebben voor de Hooge Boezem en directe omgeving. Als de inrichtingsvisie wordt doorgezet, krijgt het gebied weer een belangrijke waterhuishoudkundige betekenis: in eerste instantie door te voorzien in de waterbehoefte voor natuur- en landbouwgebieden in de directe omgeving, in tweede instantie door het treffen van educatieve voorzieningen waarmee volwassenen en kinderen spelenderwijs kennis kunnen maken met het beheer van water en natuur. Daarnaast wordt de beleving van het gebied versterkt door een aantal ken-

Inrichtingsvisie volgens de voorkeursvariant.

De Hoge Boezem achter Haastrecht.

merkende waterhuishoudkundige elementen (voormalige molenlocaties, karakteristieke slotenpatroon) op sobere wijze te visualiseren en recreatieve wandel- en fietspaden aan te leggen. De Hoge Boezem zal daarmee ook een functie krijgen als uitloopgebied voor Haastrecht. Door ook natuur een prominente plaats

te geven in het gebied draagt de visie bovendien bij aan een verdere versterking van de provinciale ecologische hoofdstructuur. Ambities in het kader van het waterbeheer in de 21e eeuw blijken dus prima te combineren met het treffen van recreatieve voorzieningen en de ontwikkeling van nieuwe natuur.

De uitgangspunten van het inrichtingsplan zijn begin dit jaar meegenomen in het streekplan Zuid-Holland Oost. Stichting Gemaal Hooge Boezem achter Haastrecht heeft het inrichtingsplan inmiddels aangeboden aan de Provincie Zuid-Holland. Op dit moment wordt een aantal elementen uit het plan (zoals het bos, het beheer van het westelijke deel en enkele educatieve elementen) nog eens kritisch tegen het licht gehouden. Afhankelijk van het draagvlak voor en de draagkracht van deze elementen wordt het plan op onderdelen wellicht nog bijgesteld.